

НОВА ПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛЕКСИКОГРАФІВ (ДО ВИХОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА В 4-Х ТОМАХ)

© Ірина Гнатюк, 2009

к. філол. н., Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 811.161.2'374.822

У статті окреслено передумови створення нового академічного Російсько-українського словника в 4-х томах, визначено його зв'язок із Російсько-українським словником у 3-х томах 1968 року, викладено сутність нових підходів до створення сучасного перекладного словника.

Новий Російсько-український словник у чотирьох томах, що його видає Інститут української мови НАН України, покликаний якнайповніше охопити лексичний склад сучасної російської літературної мови й подати переклад російських лексичних і лексико-фразеологічних одиниць українською мовою, забезпечивши умови для формування лінгвістичної компетенції користувача: знань про нормативне вживання слів, вимову, наголос, правопис.

Російсько-український словник розрахований на широке коло читачів. Його призначення – бути надійним довідником при перекладі російських текстів українською мовою і при читанні російської літератури різних стилів і жанрів. Словник також буде корисним при порівняльному вивченні російської й української мов. Загалом Словник уміщує понад 180 тисяч російських слів, численну фразеологію (в широкому розумінні слова) й ілюстративний матеріал – типові мовні контексти функціонування тієї чи іншої лексеми.

Новий Російсько-український словник у 4-х томах – фундаментальна багаторічна праця колективу лексикографів різних поколінь Інституту української мови Національної академії наук України.

Робота над Словником започаткована ще на початку 90-х років ХХ століття. До цього часу найавторитетнішим посібником при перекладі на українську мову російської лексики з літератури найрізноманітніших жанрів залишався тритомний «Російсько-український словник», виданий 1968 року видавництвом «Наукова думка». Як уточнює Л. С. Паламарчук, 1968 року було випущено в світ лише 30 тис. примірників із запланованого 120-тисячного тиражу; решту тиражу додруковано наступного, 1969 року. Після виправлення виявлених друкарських помилок у 1970 р. було видано ще 70 тис. примірників тритомника. Отже, загальний тираж цього словника сягав 200 тис. примірників [3: 79].

Вихід у світ тритомного академічного Російсько-українського словника 1968 року було розцінено як значну наукову і суспільно-культурну подію, а групу науковців Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР за дослідження в галузі української лексикології та лексикографії, що завершилися створенням Російсько-українського словника в трьох томах, удостоєно Державної премії Української РСР в галузі науки і техніки 1971 року. У створенні тритомника брали участь: укладачі С. І. Головащук, Н. П. Дзятківська, В. М. Калюжна, Л. А. Коробчинська, Ш. Г. Крендель, К. В. Ленець, І. С. Назарова, М. М. Пилинський, В. Б. Францева (Фридрак), В. Ю. Франчук, Г. Т. Яценко та ін., редактори С. І. Головащук, Л. А. Коробчинська, М. М. Пилинський; редакційна колегія у складі Й. А. Багмута, І. К. Білодіда (голова), С. І. Головащука, Л. Л. Гумецької, В. С. Ільїна, Л. С. Паламарчука (заступник голови), М. Т. Рильського, Л. Г. Скрипник, К. К. Цілуйка.

С. І. Головащук, якому було доручено очолити роботу зі створення «Російсько-українського словника», згадує: «... Я набрав [до робочої групи РУСа – І. Г.] тільки молодих – з чотирнадцяти співробітників тільки двоє мали ступінь кандидата філологічних наук. І не помилився. Я тримав їхню роботу під контролем, збирав наради, де обговорювали частини укладеного матеріалу, одним словом – справи посувалися успішно. Новий словник уже був обсягом близько трьохсот авторських аркушів і складався з трьох томів. На роботу над ним у мене пішло майже десять років. І не марно – видання дістало загалом схвальну оцінку в пресі й було відзначено Державною премією України» [1:142].

Досвід створення Російсько-українського словника в трьох томах С. І. Головащук узагальнив у монографії «Перекладні словники і принципи їх укладання» [2], в якій порушив важливі питання

практичної лексикографії, що стосуються обсягу, реєстру перекладного словника, розмежування значень слів та їх стилістичної характеристики, еквівалентності відповідників, обсягу, розміщення і перекладу фразеології й ілюстративних словосполучень (екземпліфікацій) у перекладному словнику.

Російсько-український словник у трьох томах, упродовж чотирьох десятиліть був настільною книжкою і важливим довідником у праці величезного загону перекладачів і журналістів, працівників освіти, науки, культури, редакцій і видавництв як в Україні, так і далеко за її межами. Наукові засади й принципи побудови цього словника використовували українські й зарубіжні лексикографи під час створення нових двомовних словників.

У 1980–1981 роках Російсько-український словник у трьох томах з деякими виправленнями перевидала Головна редакція Української радянської енциклопедії. Нелегке завдання перегляду всього корпусу словника, виправлення помилок, огріхів, виявлених авторами офіційних і неофіційних рецензій, врахування численних зауважень і побажань користувачів Словника взяв на себе заступник голови редакційної колегії, завідувач відділу лексикології та лексикографії доктор філологічних наук, професор Леонід Сидорович Паламарчук.

У 1987–1988 роках Головна редакція Української радянської енциклопедії перевидала Російсько-український словник у 3-х томах без будь-яких змін як третє, стереотипне видання.

Розпочинаючи роботу над новим (уже четвертим) виданням РУСа, члени авторського колективу (а у відділі лексикології та лексикографії, що з жовтня 1991 р. став структурним підрозділом новоствореного Інституту української мови АН України, працювали ще автори й редактори першого видання РУСа С. І. Головащук, Л. С. Паламарчук, Л. Г. Скрипник) бачили своє завдання в незначному поліпшенні та вдосконаленні попередніх видань. Але вже в процесі перегляду матеріалів Словника стало зрозуміло, що таким шляхом іти недоцільно, а потрібно, використовуючи лексичний матеріал попередніх видань, створювати нову лексикографічну працю, яка б могла задовольнити сучасні потреби надзвичайно широкого й різноманітного кола читачів, що використовують словник цього типу в своїй роботі або ж звертаються до нього за довідками.

Перед авторами Російсько-українського словника постало завдання доповнити його новою лексикою, яка увійшла до російської й української мов упродовж останніх десятиріч, розширити фразеологію; уточнити значення й відтінки значень слів; упорядкувати термінологію відповідно до сучасних понять науки й техніки; уточнити стилістичну характеристику слів, посилити нормативність словника. У результаті до тексту попереднього видання було внесено велику кількість змін, а його обсяг значно зріс.

Російсько-український словник у 4-х томах зберігає тісний зв'язок з попереднім виданням, оскільки спирається на концептуальні принципи і технологічні засади тритомного РУСа. Однак продовжуючи традиції, що склалися в українській перекладній лексикографії впродовж багатьох десятиліть, словникарі не могли не враховувати розвитку як самого об'єкта опису, так і лінгвістичної теорії та лексикографічної практики. Принциповою відмінністю нової редакції РУСа є те, що в ньому змінено й вдосконалено загальні принципи опису словникового складу зіставлюваних мов. Адже сьогодні не лише кількісно, але й якісно змінюються загальномовні словники російської й української мов, особливо лексика суспільно-політичного характеру, загальноновживана спеціальна термінологія, активно поширюються лексичні запозичення з інших мов. Тому реєстр словника потребує актуалізації і суттєвого поповнення. По-друге, алфавітний спосіб подавання реєстрових одиниць доповнено елементами гніздового розташування реєстру з метою компактнішого подавання моносемічних лексичних одиниць і реєстрових слів, не обтяжених значним ілюстративним матеріалом. По-третє, уточнено принципи добору і переглянуто послідовність подання українських еквівалентів (відповідників) до російських реєстрових слів, коментарів і ремарок до них. По-четверте, посилено нормативний характер як російської, так і української частини Словника. По-п'яте, внесено зміни до загальної композиції РУСа, оскільки його нова редакція передбачає Додатки: двомовні списки найуживаніших антропонімічних і географічних назв, а також список найуживаніших невідмінюваних абревіатур.

Російсько-український словник у чотирьох томах, виконуючи своє безпосереднє призначення посібника для перекладу лексико-фразеологічних засобів російської мови на українську, паралельно також стане надійним довідником з багатьох складних питань слововживання,

граматики, правопису й акцентології двох мов. Зіставлення російської й української мов в усьому їх стилістичному багатоманітті сприятиме глибшому вивченню і вправнішому володінню ними.

Зібраний і систематизований у Словнику багатий лексико-фразеологічний матеріал російської й української мов дасть змогу використовувати цю працю не лише в науково-дослідній і практично-перекладацькій діяльності, а і в навчально-освітній роботі щодо збагачення словникового запасу студентів та учнів, вироблення умінь і навичок користування словником (наприклад, добір синонімів, антонімів, відшукування слів однозначних і багатозначних тощо). Нарешті, цей матеріал може служити солідною базою для створення нових словників і довідників наукового і практичного призначення.

Література

1. Головащук С. І. Мої життєві стежки й дороги. – К., 2005. – 199 с.
2. Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання (На лексичному матеріалі російської та української мов). – К.: Наук. думка, 1973. – 248 с.
3. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія (Питання історії, теорії і практики). – К.: Наук. думка, 1978. – 203 с.